

ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО, ДЕКОРАТИВНЕ МИСТЕЦТВО, РЕСТАВРАЦІЯ

УДК 7.01:159.9

DOI <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-11>

Микола БОЛЮХ

викладач кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв, Державний заклад «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», вул. Івана Банка, 3, м. Полтава, Україна, 36003

ORCID: 0009-0000-4249-3104

Бібліографічний опис статті: Болюх, М. (2025). Психологія художньої творчості в образотворчому мистецтві. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 76–82, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-11>

ПСИХОЛОГІЯ ХУДОЖНЬОЇ ТВОРЧОСТІ В ОБРАЗОТВОРЧОМУ МИСТЕЦТВІ

Метою роботи є дослідження психології художньої творчості в образотворчому мистецтві як виду людської діяльності, спрямованої на візуальне переосмислення навколишнього середовища шляхом створення нових візуальних об'єктів.

Методологія. У статті застосовані різні методи дослідження. А саме, метод теоретичного узагальнення дозволяє в даному дослідженні класифікувати та визначити особливості творчих якостей, досліджуються почуття художника і почуття споживача мистецького продукту, при цьому також, були використані методи аналізу, класифікації та систематизації для поглибленого вивчення теми та узагальнення.

Наукова новизна. У статті класифікуються особливості творчих якостей, необхідних для створення і сприйняття мистецького продукту. Досліджуються емоції і почуття художника, структура художнього образу, механізми його створення, особливостей впливу на людину. Розглядається поняття «творчість», як сфера людської діяльності, та визначаються її основні елементи.

Аналізуються естетичні відчуття і художнє мислення. Формуються критерії механізмів психологічного впливу образотворчого мистецтва на особистість, закономірності сприйняття художнього образу та їх складові механізми. Досліджується креативність художника, вплив особистого, індивідуального досвіду на створення художнього образу. З'ясовується, які якості автора впливають на художню практику, та які творчі та психологічні якості необхідні для успішних занять образотворчим мистецтвом. Також, у статті досліджуються творчі здібності, психологічні особливості художників.

Висновки. Сприйняття сучасного образотворчого мистецтва надзвичайно пов'язане з психологічними якостями як художника, так і глядача (споживача мистецького продукту). Це потребує постійного вивчення психологічних особистісних якостей людей, пов'язаних з мистецтвом, які фактори і як впливають на успішну діяльність в галузі мистецтва.

Ключові слова: образотворче мистецтво, творчість, художній образ, психологія, сприйняття і художнє мислення, структура творчості.

Mykola BOLYUKH

Lecturer at the Department of Fine and Decorative and Applied Arts of the Educational and Research Institute of Arts, State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University", 3 Ivan Banka St, Poltava, Ukraine, 36003

ORCID: 0009-0000-4249-3104

To cite this article: Bolyukh, M. (2025). Psykholohiia khudozhnoi tvorchosti v obrazotvorchomu mystetstvi [Psychology of artistic creativity in the fine arts]. *Fine Art and Culture Studies*, 3-2, 76–82, doi: <https://doi.org/10.32782/facs-2025-3-2-11>

PSYCHOLOGY OF ARTISTIC CREATIVITY IN THE FINE ARTS

The aim of the work is to study the psychology of artistic creativity in the visual arts as a type of human activity aimed at visual rethinking of the environment by creating new visual objects.

Methodology. The article uses various research methods. Namely, the method of theoretical generalization allows in this study to classify and define the features of creative qualities, the feelings of the artist and the feelings of the consumer of the artistic product are studied, while the methods of analysis, classification and systematization were also used for an in-depth study of the topic and generalization

Scientific novelty. The article classifies the features of creative qualities necessary for the creation and perception of an artistic product. The emotions and feelings of the artist, the structure of the artistic image, the mechanisms of its creation, and the peculiarities of its influence on a person are studied.

Aesthetic sensations and artistic thinking are analyzed. The criteria of the mechanisms of psychological influence of fine art on the personality, the patterns of perception of the artistic image and their constituent mechanisms are formulated. The creativity of the artist is studied. The influence of personal, individual experience on the creation of an artistic image, what qualities of the author influence artistic practice, and what creative and psychological qualities are necessary for successful visual arts. The article also explores the creative abilities and psychological characteristics of artists.

Conclusions. The perception of contemporary fine art is extremely related to the psychological qualities of both the artist and the viewer (consumer of the artistic product). This requires a constant study of the psychological personal qualities of people associated with art, what factors and how they influence successful activities in the field of art.

Key words: fine arts, creativity, artistic image, psychology, perception and artistic thinking, structure of creativity.

Актуальність проблеми даного дослідження полягає в тому, що взаємодія психологічних факторів людини і образотворчого мистецтва, як явища, недостатньо досліджена. Але з'являються нові сучасні розробки, які ґрунтовно аналізують цю взаємодію. Які якості художника роблять його успішним в професії, які якості реципієнта, споживача, глядача дозволяють його краще розуміти образотворче мистецтво в усіх його проявах. Що таке творчість, які фактори її викликають, чому в сучасному суспільстві творчість є необхідною умовою для розвитку суспільства. Також аналізуються етапи, послідовність творчого процесу.

Психологія образотворчого мистецтва – це відносно нове явище в українському просторі і потребує подальшого вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Сучасне образотворче мистецтво досліджує багато науковців, та саме питаннями взаємодії психології художника і глядача з образотворчим мистецтвом займаються: Дроздова М., Отич О., Карпенко Н., Сотська Г., Горальський А., Роме-нець В. та інші. Особливо ґрунтовні праці Дроздової М., яка ґрунтовно і послідовно досліджує проблематику психології в мистецтві. Також Моляко В. глибоко і успішно досліджує проблему творчого потенціалу людини. Більш широке уявлення про стан сучасних досліджень в галузі психології образотворчого мистецтва можна скласти, ознайомившись з науковими працями Симоненко С., Рибалка В., Овсянецької Л. Але сучасний стан українських досліджень в цій галузі ще недостатньо вивчений, що зумовило написання нашої статті.

Мета дослідження. Мета дослідження проаналізувати, визначити та класифікувати

взаємодію психології людини з образотворчим мистецтвом.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Спершу з'ясуємо поняття «творчість», як вид діяльності. Творчість – це така сфера людської діяльності, завдяки якій створюється щось нове або перетворюється вже існуюче і набуваються нові якості. Творчість – це здатність адаптивно реагувати на потребу в нових підходах. Це переважно, здатність осмислено впроваджувати в життя щось нове, хоча процес може бути неусвідомлюваним або частково усвідомлюваним. Нова адаптація зазвичай сприяє більшій гнучкості і підвищує можливості росту і виживання (Карпенко, 2016, с. 9).

Творчість – це такий процес, завдяки якому людина створює нові духовні і матеріальні об'єкти. Однією з ознак творчості є вихід за межі існуючих уявлень, знань, звичок, традицій. Структура та механізми творчого процесу забезпечується такими елементами:

- *важливість уяви* в творчому акті створення нового інтелектуального продукту, здатність користуватись пам'яттю, досвідом, який людина вже має;

- *креативне мислення* при створенні нового, здібність вирішувати складні розумові проблеми, інтелектуальні задачі в процесі створення нового;

- *інтуїція* або здатність знаходити відповіді і бути впевненому в своїй правоті, коли людина не може логічно аргументувати всі етапи побудови відповіді;

- *стан натхнення* або такий стан творчого процесу, при якому автор відчуває максимальне піднесення, при якому вирішуються складні творчі проблеми.

Неможливо уявити творчу діяльність без людських почуттів і емоцій. Для того, щоб людина могла успішно займатися творчістю в галузі образотворчого мистецтва вона повинна бути креативною, тобто мати здібності до створення нового. Також необхідно мати мотивацію, намагання максимально збільшити власні можливості. Творчість художника неможлива без володіння знаннями та навичками в тій галузі образотворчого мистецтва, оволодіння ремісничими вміннями, в галузі якій людина працює (живопис, графіка, скульптура та інші) Творчий підхід включає в себе необхідність знаходити різноманітну інформацію, вчитися новому, створювати нові ідеї, освоювати нові сфери візуального мистецтва, включаючи новітні – цифрова графіка, цифровий живопис, плакат та інші. Ці якості роблять людину по-справжньому творчою або креативною.

Художник повинен мати необхідний, бажано високий рівень професійної майстерності, бути спеціалістом в своїй галузі. В образотворчому мистецтві для досягнення значних результатів потрібно досконало оволодіти знаннями з рисунку, живопису, композиції, пластичної анатомії, а скульпторам усіма формами об'ємної пластики. Також, необхідна наявність індивідуально-специфічного поєднання здібностей, яка забезпечує яскраві творчі досягнення в даній галузі, узагальнено така якість називається *талантом*. Це дає можливість створювати унікальні візуальні об'єкти, нові картини, гравюри, скульптури, мурали, плакати, цифрові зображення та інші, вирішення при цьому складних професійних проблем. Без наявності подібних якостей марно сподіватися на нові яскраві ідеї в процесі творчості.

З'ясуємо, що являє собою *художній образ*. По-перше, художній образ можна розуміти як унікальну форму візуального мислення, а по-друге – це ідея, квінтесенція будь-якого художнього твору, об'єкту, яка включає естетичні смаки, почуття, ідеали. Одним з головних елементів художнього твору є образ. Можливі декілька визначень *особливостей художнього твору*:

- використання зображення метафор, перенос якостей одного об'єкта на інший, які використовували ще художники з часів стародавнього Єгипту;

- несподівані поєднання різноманітних якостей, характеристик, образів;

- знаходження таких якостей, які однаково притаманні різним предметам, ототожнення живого з неживим, природних явищ з ідеями, схожість далеких ідей, предметів, явищ між собою;

- наявність логічного внутрішньо вмотивованого розвитку художнього образу в напрямку неочікуваному самому художнику;

- вміння створювати образ, який заставляє людину домислювати, багатозначність і недомовленість стимулюють фантазію глядача;

- поєднання індивідуальних якостей об'єкта зображення з загальними якостями – розгляд в широкому контексті.

Сформулюємо механізми функціонування художнього образу в образотворчому мистецтві. Особливістю художнього образу є одночасна об'єктивна і суб'єктивна природа. Об'єктивною є версія створена автором, тоді як сприйняття зробленого є суб'єктивним. Глядач може по-своєму трактувати створене автором, він є активним у сприйнятті авторської реальності. Так, усі історично змінювані параметри мистецтва розглядаються дослідниками історичної психології мистецтва не лише, як знаки художньої еволюції але і як дзеркало змін, що відбуваються у самій людині, у її самопочутті й самосвідомості (Отич, 2013, с. 10).

У ХХ столітті в образотворчому мистецтві сприйняття художнього образу змінювалось. Такі модерністські мистецькі течії, як сюрреалізм, супрематизм, різні форми абстракціонізму та інші акцентували самоцінність художнього образу. Представники цих творчих напрямків поєднували в одному творі велику кількість самостійних образів і показували багатоманітність творчих проявів. Вони вважали що художній образ – це і є квінтесенція мистецтва, всіх його форм і проявів.

Визначимо, як сприймається художній образ в образотворчому мистецтві. Твори образотворчого мистецтва сприймаються завдячуючи конкретним закономірностям, які можна систематизувати в конкретній послідовності:

- виникнення у людини після сприйняття художнього образу індивідуальної інтерпретації художнього твору;

- розуміння людиною художньої і образної мови твору мистецтва, художніх прийомів які

використав автор в композиції: символів, метафор, перебільшень, суб'єктивної трансформації кольорів, графічних акцентів та їх необхідність в створенні образу;

- необхідність виникнення співучасті, зацікавленості;
- радість відчуття художнього твору його естетичної форми;
- необхідність асоціації людиною художніх образів з власним життям;
- як правило, висловлена думка в мистецтві емоційно означена і знаходиться в єдності «думка-почуття».

Єдність думки та почуття – емоційно забарвлена думка. Так, Леся Українка у вірші «Без надії сподіваюсь» писала: «Ні! Я буду крізь сльози сміятись, Серед лиха співати пісні, Без надії таки сподіватись. Жити буду! Геть думи сумні!» (Дроздова, 2006, с. 18).

Також потрібно враховувати в процесі сприйняття мистецького об'єкту такого важливого моменту, як творча установка, тобто попередня суб'єктивна налаштованість на сприйняття мистецтва. Споглядаючи художній твір кожен реципієнт підсвідомо налаштовується на його особливості: тематику, стилістику і інші творчі характеристики. Таке налаштування залежить від індивідуальних особливостей споживача мистецтва, його знань, емоцій, темпераменту, досвіду. Часто ці асоціації пов'язані з яскравими спогадами дитинства, пейзажами, які оточували дитину.

Сприйняття образотворчого мистецтва складається з таких параметрів:

- людина сприймає оточуючий світ не як механічний фіксатор, а творчо;
- коли реципієнт споглядає художній образ, у нього виникає відчуття свого роду неузгодження, дисонансу. Тому, що передбачається подальший розвиток образу, який не узгоджується зі стабільністю, статикою. Це практично загальна закономірність, яка присутня в образотворчому мистецтві;
- художній образ в образотворчому мистецтві, кожен візуальний об'єкт має певні параметри, але в кожному такому об'єкті є певний центр, який людина візуально фіксує. Художник використовує дисбаланс цих понять для передачі руху, нестабільності, напруження. Зміщення від центру композиції акценту ми сприймаємо як динаміку, рух, дію;

– естетичне візуальне сприйняття складається з таких загальних параметрів: 1) рівновага сприймається тоді коли змістовний центр співпадає з геометричним центром композиції; 2) сприйняття зовнішніх параметрів художнього твору як цілісного естетичного об'єкту; 3) відчуття простору в композиції, її тривимірності на площині, глибини перспективи; 4) відчуття кольору та тону в художній композиції; 5) сприйняття динаміки, напруги, руху; 6) і як узагальнюючий підсумок перерахованих елементів – сприйняття виразності художнього образу, художнього ефекту в цілому; 7) сприйняття кольору і його асоціації зі сталими уявленнями: червоне – вогонь, кров, блакитне – небо, вода, жовте – сонце, поле пшениці і т. п.

Важливим є вплив і зв'язок свідомості з художнім мисленням. Феномен сприйняття творів образотворчого мистецтва має необхідність наявності специфічної естетичної свідомості і пов'язаного з цим художнього мислення. Подивимося на це більш докладно. Специфічна художня свідомість людини проявляється як індивідуальне естетичне відчуття, що включає в себе почуття, художні смаки, ціннісні ідеали. Більш детально розглянемо естетичні почуття смаки ідеали як структуру естетичної свідомості.

Естетичне відчуття – це сфера емоцій, почуттів, які людина відчуває при спогляданні художнього об'єкту.

Естетичний смак – це здатність надавати оцінку художнім явищам, об'єктам, розуміти суспільні норми в сфері мистецтва, відчувати міру в об'єктах мистецтва, отримувати почуття насолоди при спогляданні мистецтва. Естетичний смак має на меті також можливість аналізувати мистецькі об'єкти, давати їм усвідомлену оцінку.

Естетичні ідеали – це найвище уявлення про прекрасне в різних суспільствах, воно пов'язане з культурою суспільства, динамічно змінюється і залежить від суспільних процесів.

Визначимо вплив різноманітних факторів образотворчого мистецтва на людину. Художній образ впливає на глядача завдяки таким механізмам:

- *емпатія* – це візуальне позитивне ставлення до іншої людини, емоційне співчуття до неї, яка виникає, як реакція на позитивні чи негативні зображення іншої людини. Емпатія – це емоційна здатність візуалізувати себе на місці

іншої людини, при цьому зберігаючи здатність дистанціювання від неї. Ця якість яскраво проявляється в портретах видатних художників: Ван Дейка, Тіціана, Рафаеля, Веласкеса та інших;

– *рефлексування* – вміння бачити себе зі сторони, як тебе бачать інші. Часто це проявляється в жанрі автопортрету, або коли художник вставляє власне зображення в картину, яка безпосередньо з ним не пов'язана. Ці якості проявляються в творчості Рафаеля, Брюллова, Ван Гога, Шевченка;

– *катарсис* – це явище описане ще грецькими філософами, яке спричиняється емоційним потрясінням під дією об'єкта образотворчого мистецтва, стан ніби внутрішнього очищення, викликаний мистецтвом;

– *навіювання* – це вплив художника на людину або на групу людей, він виникає при некритичному контролі, оцінки інформації, якій ця людина або група людей піддається. Цей вплив спрямовується на емоційну сферу психіки людини. В аналізі психології мистецтва ці механізми діють при взаємодії художнього образу зі споживачем мистецтва. Часто ця якість проявляється в різних жанрах плакату: соціальному, політичному, спортивному, рекламному та інших. Були випадки, коли в тоталітарних суспільствах через плакат, інші зображення люди піддавались маніпулюванню і різним формам впливу;

– *власний досвід* – це притаманна людині властивість співчувати, співпереживати, симпатизувати тим явищам, що близько знайомі людині, які він часто бачить, серед яких він виріс. Людина може більш емоційно відсторонено сприймати картини, пейзажі, зображення і події, які їй невідомі, які не пересікаються з її власним життям. Це впливає на емоційну реакцію мистецьких явищ, симпатії до автора, його ідей.

Завдяки таким механізмам впливу, образній оцінці оточуючого світу мистецтво формує особистість людини, її світогляд.

Проаналізуємо які є *творчі якості особистості*:

– спостереження за навколишнім середовищем і виникнення задуму художнього твору, завдячуючи багатом враженням, ідеям, емоціям від споглядання того, що відбувається навколо, гостро спостерігати за оточенням;

– узагальнення, виокремлення емоцій, спостережень, переживань, в загальну візуальну

ідею задля реалізації творчого задуму автора. Автор заглиблюючись в художній образ ніби перевтілюється в персонажів свого твору, так Г. Флобер казав: «мадам Боварі – це я». Це відбувається завдяки творчій уяві автора, можливість переживати різноманітні емоції, коли кожен персонаж картини, скульптури у автора асоціюється з собою.

Творчість неможлива без наявності таких якостей, як: пам'ять, художня уява, творча інтуїція, фантазія, наявність художньо-естетичної позиції автора.

Також є *механізми впливу на творчість художник, такі як*:

– візуальна пам'ять як необхідна основа для творчості, її базис;

– необхідність художника поділитися своїми враженнями про те, що його глибоко хвилює, що він бачив і бачить, потреба, щоб про це знали і оточуючі люди;

– уява – це здатність художника завдяки пам'яті комбінувати переосмислювати відтворювати різноманітні візуальні враження, створювати нові художні образи;

– важливим механізмом творчості є опора не тільки на те, що художник свідомо аналізує, але і наявність інтуїції, несвідомого, мимовільного;

– необхідним для творчості є стан концентрації емоцій – натхнення, при якому досягається інтенсифікація всіх творчих проявів: асоціацій, виразність думки, концентрація досвіду. Такий стан викликає інтенсивну продуктивну творчу енергію. У такому стані набуті професійні знання ніби забуваються, використовуються інтуїтивно;

– фантазія – здатність уявляти і зображати неіснуючі в природі явища, предмети і їх комбінації.

Психологічні якості, необхідні для занять образотворчим мистецтвом:

– нестандартність, оригінальність мислення – це можливість створювати неочікувані відповіді, асоціації;

– інтелектуальна гнучкість – можливість по новому бачити функції предметів, явищ, подій. Здатність наділяти їх іншими функціональними якостями;

– образна гнучкість як можливість використовувати певні зображення, явища в нестандартних ситуаціях;

– можливість художника створення великої кількості ідей, образів, асоціацій.

Визначимо *якості, притаманні творчим особистостям*:

– інтелектуальна незалежність, вміння протистояти тиску оточуючих, незалежність власних поглядів;

– психологічна відкритість як необхідна якість для аналізу та переосмислення нової неочікуваної інформації;

– терпимість до поглядів інших людей, неочевидних ситуацій;

– відчуття прекрасного, здатність переживати складні естетичні емоції;

– сприйнятливості до нової інформації, ідей, явищ, ситуацій;

– вміння самостійно концентруватись на вирішенні творчих проблем;

– впевненість в собі і своїх діях;

– здатність ризикувати в нестандартних ситуаціях;

– потреба в самовираженні, самореалізації;

– схильність до імпровізацій, можливість створювати безліч візуальних ідей;

– можливість психологічно спостерігати за собою зі сторони;

– вміння, незважаючи на складнощі, досягати результату;

– здатність, вміння оперування індивідуальним досвідом художника;

– прагнення художника до визнання оточуючими своєї діяльності.

На емоційний стан і мотивацію при сприйнятті і створенні об'єктів образотворчого мистецтва можуть впливати: отримане в дитинстві яскраве емоційне переживання від споглядання предмета, явища, події, що пам'ятається в дорослому житті. Також, важливим є враження при спостереженні за тими, хто створює

мистецтво (багато художників саме так долучились до художньої творчості), це може бути поштовхом при обранні цього виду діяльності. У своїх мемуарах саме про це згадує Ілля Рєпін. Не останню роль відіграють емоції художника, їх вплив на процес створення об'єктів мистецтва, а також емоції, які виникають при спогляданні предмета зображення.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Навчання і активізація творчої діяльності художника – це розвиток творчої активності, використання індивідуального потенціалу, самоусвідомлення, самопізнання для реалізації творчого потенціалу. Цей потенціал закладений в кожній людині, тож потрібно розуміти як, якими механізмами потрібно його розвивати. Творча діяльність художника підлягає аналізу, дослідженню, в ній розглядаються засоби для створення нових візуальних об'єктів і переосмислення уже існуючих мистецьких об'єктів. У статті аналізується, структурується, досліджується якості творчої особистості художника, механізми створення художнього твору, вплив мистецтва на споживачів. Було досліджено креативність особистості та які якості впливають на художню творчість. Важливість особистісного досвіду та психологічні особливості, необхідні для успішного створення творів образотворчого мистецтва.

Отже, образотворче мистецтво є вагомим підґрунтям формування естетичної культури, забезпечує гармонію інтелектуального та естетичного розвитку особистості, сприяє збагаченню емоційно-почуттєвої сфери, розвиває його пізнавальну й творчу активність, естетичні потреби і смаки, сприяє та допомагає майбутнім фахівцям включитися в процес художньо-естетичної культури своєї нації (Сотська, 2012, с. 10).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горальський А. Теорія творчості. Львів : КАМЕНЯР, 2002. 144 с.
2. Данилюк І. В., Мартинюк В. М. Випробування часом. Психологія творчості. 2-ге вид / В. А. Роменець. Київ : Либідь, 2001. С. 17–21.
3. Дроздова М. А. Психологія мистецтва: навчальний посібник для студентів. Ніжин : Аспект-Поліграф, 2006. 104 с.
4. Карпенко Н. А. Психологія творчості: навчальний посібник. Львів : ЛьвДУВС, 2016. 156 с.
5. Моляко В. О. Психологічна проблема творчого потенціалу людини. *Наука і освіта*. 2007. № 4–5. С. 115–118.
6. Овсянецька Л. Творчий потенціал людини: соціально-психологічна парадигма. *Соціальна психологія*. 2004. № 2. С. 140–146.
7. Отич О. М. Психологія мистецтва і художньої творчості як методологічна основа мистецької освіти : монографія. Бердянськ, 2013. 32 с.

8. Рибалка В. В. Психологія розвитку творчої особистості. Київ : АПН України, ІПППО, 1996. 236 с.
9. Роменець В. А. Психологія творчості : навч. посіб. (2-ге вид.). Київ : Либідь, 2001. 288 с.
10. Симоненко С. М. Візуальна креативність та її механізми. *Обдарованість та її розвиток* : матеріали міжнародної наукової конференції. Київ, 2003. С. 112–115.
11. Сотська Г. І. Образотворче мистецтво як засіб формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва. *Вісник Чернігівського національного університету імені Т. Г. Шевченка*, 2012. № 97. С. 480–483.
12. Черножук Ю. Г. Психологія творчості. Навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ. Одеса : Державний заклад ПНПУ ім. К. Д. Ушинського, 2010. 182 с.

REFERENCES:

1. Horalskyi, A. (2002). *Teoriia tvorchosti* [Theory of creativity]. Lviv : KAMENIAR [in Ukrainian].
2. Danyliuk, I. V., Martyniuk, V. M. (2001). *Vyprobuvannia chasom* [Test of time] / V. A. Romenets. *Psykhologhiia tvorchosti*. 2-he vyd. Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
3. Drozdova, M. A. (2006). *Psykhologhiia mystetstva: navchalnyi posibnyk dlia studentiv*. [Psychology of art: a textbook for students]. Nizhyn : Aspekt-Polihraf [in Ukrainian].
4. Karpenko, N. A. (2016). *Psykhologhiia tvorchosti: navch. posibnyk* [Psychology of creativity: a textbook]. Lviv : LvDUVS [in Ukrainian].
5. Moliako, V. O. (2007). *Psykhologichna problema tvorchoho potentsialu liudyny* [Psychological problem of human creative potential]. *Nauka i osvita*. № 4.5 [in Ukrainian].
6. Ovsianetska, L. (2004). *Tvorchy potentsial liudyny: sotsialno-psykhologichna paradyhma* [Creative potential of a person: a socio-psychological paradigm]. *Sotsialna psykhologhiia*, 2 [in Ukrainian].
7. Otych, O. M. (2013). *Psykhologhiia mystetstva i khudozhnoi tvorchosti yak metodolohichna osnova mystetskoï osvity : monohrafiia* [Psychology of art and artistic creativity as a methodological basis of art education : monograph]. Berdiansk [in Ukrainian].
8. Rybalka, V. V. (1996). *Psykhologhiia rozvytku tvorchoi osobystosti* [Psychology of the development of a creative personality]. Kyiv : APN Ukrainy, IPPPO [in Ukrainian].
9. Romenets, V. A. (2001). *Psykhologhiia tvorchosti. Navch. posib* [Psychology of creativity. Textbook] (2nd ed.). Kyiv : Lybid [in Ukrainian].
10. Symonenko, S. M. (2003). *Vizualna kreatyvnist ta yii mekhanizmy* [Visual creativity and its mechanisms]. *Obdarovanist ta yii rozvytok. Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii – Giftedness and its development: materials of the international scientific conference Giftedness and its development: materials of the international scientific conference*. (pp. 112–115). Kyiv [in Ukrainian].
11. Sotska, H. I. (2012). *Obrazotvorche mystetstvo yak zasib formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva* [Fine arts as a means of forming the aesthetic culture of future teachers of fine arts]. *Bulletin of the Chernihiv National University named after T. G. Shevchenko*, 97. (pp. 480–483) [in Ukrainian].
12. Chernozhuk, Yu. G. (2010). *Psykhologhiia tvorchosti. Navchalnyi posibnyk dlia studentiv pedahohichnykh VNZ* [Psychology of creativity. Textbook for students of pedagogical universities]. Odessa: Derzhavnyi zaklad PNPU im. K. D. Ushynskoho [in Ukrainian].